

**FUNKCJONOWANIE GOSPODARSTW Z OBSZARÓW
O DUŻYCH WALORACH PRZYRODNICZYCH
NA TLE GOSPODARSTW POZOSTAŁYCH**

MAREK ZIELIŃSKI
JOLANTA SOBIERAJEWSKA

Abstrakt

Celem opracowania jest ocena funkcjonowania gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych na tle gospodarstw z gmin pozostałych w Polsce. Za gminy o dużych walorach przyrodniczych uznano te, w których ustalony przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB (IUNG-PIB) – wskaźnik cenności przyrodniczo-turystycznej (WCPT) wyniósł co najmniej 35,6% na 100% możliwych do osiągnięcia. W analizie porównawczej wzięto pod uwagę potencjał produkcyjny gospodarstw, organizację produkcji, ponoszone koszty, produktywności czynników produkcji, dochód z gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 FWU, udział dopłat operacyjnych w dochodzie z gospodarstwa rolnego oraz stopę inwestycji netto. Analizę wykonano korzystając z danych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość dla Polskiego FADN w 2015 roku i z danych IUNG-PIB. Ustalono, że gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych i prowadzące rachunkowość dla Polskiego FADN w 2015 roku m.in. zapewniały opłatę pracy własnej właściciela i członków jego rodziny na poziomie ponad parytetowym oraz widziały dla siebie możliwości dalszego rozwoju.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, cenność przyrodnicza, WPR po 2020 roku, dochód z gospodarstwa rolnego, stopa inwestycji netto.

Kody JEL: Q12, Q15, Q57.

Wstęp

Według dotychczasowych ustaleń Komisji Europejskiej (KE) jednym z priorytetów wspólnej polityki rolnej (WPR) po 2020 roku będzie dalsze wzmacnianie roli sektora rolnictwa w dostarczaniu dóbr publicznych i usług ekosystemowych poprzez zachowanie i tworzenie na obszarach wiejskich elementów krajobrazu sprzyjających ochronie różnorodności biologicznej (Komunikat Komisji, 2017; *The Future...*, 2017; Wäckers, 2017). Z punktu widzenia troski o środowisko takie podejście KE należy zatem uznać za szczególnie potrzebne¹. Wyzwaniem WPR po 2020 roku będzie jednak zarządzanie procesem wspierania cennej przyrodniczej obszarów wiejskich w taki sposób, aby minimalizował on potencjalne negatywne skutki dla konkurencyjności gospodarstw rolnych. Warto bowiem podkreślić, że obszary wiejskie o urozmaiconym krajobrazie, mimo że pozwalają na utrzymanie w nim wielu gatunków flory i fauny, a w rezultacie mają większą wartość turystyczną, to mogą ograniczać w funkcjonujących na nich gospodarstwach rolnych efektywność prowadzonej produkcji rolnej. Wśród możliwych utrudnień wyróżnić należy rozproszenie przestrzenne pól uprawnych i utrudniony do nich dojazd oraz potencjalne straty produkcyjne wynikające z większego zachwaszczenia upraw rolniczych oraz większej aktywności na tych obszarach zwierząt dziko żyjących.

W Polsce w pierwszej kolejności ochronie różnorodności biologicznej służy sieć obszarów Natura 2000, która obejmuje 19,6% obszaru Polski (Habuda, 2017)². Polska ma jednak zdecydowanie większy potencjał obszarów sprzyjających ochronie różnorodności biologicznej. Informuje o tym ustalony przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB (IUNG-PIB) wskaźnik cennej przyrodniczo-turystycznej (WCPT) dla gmin w Polsce będący przeciętnym udziałem sumy powierzchni trwałych użytków zielonych, lasów, wód, a także obszarów podmokłych i innych niepoddanych antropopresji w powierzchni ogółem w otoczeniu wszystkich użytków rolnych danej gminy o promieniu 2 km³. Przeciętny WCPT dla gmin w Polsce wynosi 35,6% na 100% możliwych do osiągnięcia, a dla gmin o WCPT \geq 35,6% przeciętna wartość tego wskaźnika wynosi 49,4%. Trzeba dodać, że obszar gmin o WCPT \geq 35,6% stanowi 57,7% obszaru Polski, a w gminach tych znajduje się 67,5% trwałych użytków zielonych, 75,9% lasów i 70,1% wód w Polsce (Łopatka, Koza i Siebielec, 2017)⁴.

¹ Tym bardziej, że w Unii Europejskiej nadal postępują niekorzystne zmiany w krajobrazie rolniczym, o czym informuje wskaźnik liczebności ptaków w krajobrazie rolniczym (*common farmland bird index*). W latach 1990-2014 zmniejszył się on o 31,5 pkt. proc., w tym w latach 2004-2014 o 11,4 pkt. proc. (Eurostat).

² Na obszary Natura 2000 składają się obszary o specjalnej ochronie ptaków i siedlisk (Dyrektywa Rady 92/43/EWG i Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE). Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje 18,1% obszaru UE. Największy ich udział ma Słowenia (37,9%), a najmniejszy Dania (8,3%) (Komisja Europejska, 2017).

³ Należy podkreślić, że cenność przyrodnicza danego obszaru warunkowana jest zarówno stopniem jego nasycenia cennymi przyrodniczo siedliskami, jak i stopniem ich rozproszenia na danym obszarze. Warto bowiem dodać, że mniejsze rozproszenie cennych przyrodniczo siedlisk na danym obszarze ułatwia migrację zwierząt dziko żyjących.

⁴ Na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) IUNG-PIB ustalił WCPT dla gmin i obrębów ewidencyjnych w ramach prac nad nową delimitacją obszarów o niekorzystnych warunkach gospoda-

Biorąc pod uwagę ustalenia KE o potrzebie wzmocnienia w unijnej perspektywie finansowej po 2020 roku roli sektora rolnictwa w ochronie różnorodności biologicznej oraz znaczący udział obszarów sprzyjających ochronie różnorodności biologicznej w Polsce, zasadna jest ocena funkcjonowania gospodarstw rolnych z tych obszarów.

Cel badań, źródła i metoda

Celem artykułu jest ocena funkcjonowania gospodarstw rolnych z gmin o dużych walorach przyrodniczych o wskaźniku cenności przyrodniczo-turystycznej (WCPT) równym bądź większym od średniej krajowej (35,6%) na tle gospodarstw z gmin pozostałych, które prowadziły rachunkowość dla Polskiego FADN w 2015 roku. Oprócz obszarów ochrony bioróżnorodności Natura 2000 w Polsce cenne siedliska przyrodnicze znajdują się również poza tymi obszarami⁵. Co więcej, w tym kontekście trzeba ponadto podkreślić m.in. rolę zalesień i lasów, które wspomagają utrzymanie w krajobrazie wielu gatunków flory i fauny oraz są ważnymi kanałami migracji zwierząt dziko żyjących. Biorąc powyższe pod uwagę, do oceny gospodarstw rolnych z gmin o dużych walorach przyrodniczych na tle gospodarstw z gmin pozostałych zdecydowano się wykorzystać wskaźnik WCPT, który uwzględnia również obszary o dużych walorach przyrodniczych znajdujące się poza obszarami Natura 2000.

Analizą objęto 8494 gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość dla Polskiego FADN w 2015 roku. Następnie gospodarstwa te podzielono na dwie grupy. Na pierwszą złożyło się 3937 (46,4%) gospodarstw, które prowadziły produkcję rolniczą w gminach o $WCPT \geq 35,6\%$, zwanych dalej gospodarstwami z gmin o dużych walorach przyrodniczych. Z kolei druga grupa to 4557 (53,6%) gospodarstw pozostałych. W jej ramach wydzielono dwie podgrupy istotnie różniące się przyrodniczymi warunkami gospodarowania, tj. jakością gleb, warunkami wodnymi, rzeźbą terenu oraz agroklimatem. Na pierwszą podgrupę gospodarstw złożyło się 1474 gospodarstw z gmin o gorszych przyrodniczych warunkach gospodarowania, tj. o przeciętnym wskaźniku waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP) wynoszącym poniżej średniej krajowej (66,8 pkt.) (gospodarstwa z gmin pozostałych I), natomiast drugą – 3083 gospodarstwa z gmin o lepszych

rowania (ONW), typ „specyficzne utrudnienia” w Polsce po 2018 roku. Potrzeba wykonania tych prac wynikała z wytycznych Komisji Europejskiej i ustaleń zawartych w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1305/2013, według których wydzielenie obszarów ONW „specyficzne utrudnienia” powinno dotyczyć obszarów nie tylko charakteryzujących się szczególnymi ograniczeniami przyrodniczymi, ale jeśli niezbędna jest na nich kontynuacja gospodarowania gruntami w celu m.in. zachowania środowiska oraz utrzymania potencjału turystycznego obszaru. Co ważne, według obecnych wytycznych KE delimitacja obszarów ONW „specyficzne utrudnienia” nie może być wykonana w oparciu o kryteria demograficzne. Trzeba ponadto dodać, że WCPT wykorzystano również w obecnie prowadzonych przez IUNG-PIB oraz Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB (IERiGŻ-PIB) pracach dla MRiRW i KE dotyczących wyznaczenia w Polsce obszarów *High Nature Value* (HNV) Farmland (Jadczyżsyn i in., 2018; Łopátka i in., 2017; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 1305/2013).

⁵ W ramach pakietu 5. Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000, będącego częścią działania Rolno-środowiskowo-klimatycznego w PROW 2014-2020, finansowanych jest 16,4 tys. gospodarstw rolnych na powierzchni ok. 152,5 tys. ha (dotyczy zobowiązań z PROW 2007-2013 i nowych zobowiązań z PROW 2014-2020, stan na 31.12.2016 r. – dane niepublikowane ARiMR i MRiRW).

przyrodniczych warunkach gospodarowania, tj. o przeciętnym WWRPP na poziomie co najmniej średniej krajowej (gospodarstwa z gmin pozostałych II)⁶. Ostatecznie analizą porównawczą objęto gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz gospodarstwa z gmin pozostałych I i II.

W analizach postanowiono nie uwzględniać gospodarstw z intensywną organizacją produkcji, w których wpływ obszarów cennych przyrodniczych na uzyskiwane efekty jest zazwyczaj niewielki. W tego typu gospodarstwach produkcja zwierzęca prowadzona jest bowiem często przy dużym udziale pasz z zakupu, z kolei roślinna (uprawy ogrodnicze i trwałe) często przy wykorzystaniu osłon i nawadniana⁷.

Jak wspomniano we wstępie, przeciętny WCPT dla gmin w Polsce wynosi 35,6%, a dla gmin o dużych walorach przyrodniczych – 49,4% (mapa 1, tab. 1). W gminach o dużych walorach przyrodniczych przeciętny udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych wynosi 33,6%, natomiast udział lasów i wód w powierzchni ogółem odpowiednio 38,1 i 2,9%. Z kolei w gminach pozostałych sytuacja pod względem przeciętnego WCPT jest zdecydowanie gorsza. W gminach pozostałych I wskaźnik ten wynosi bowiem 27,5%, a w gminach pozostałych II – 22,4%. W ich przypadku przeciętny udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych wynosi odpowiednio 18,1 i 14,0%, udział lasów w powierzchni ogółem odpowiednio 18,6 i 13,6%, a udział wód odpowiednio 1,6 i 1,7%.

Tabela 1

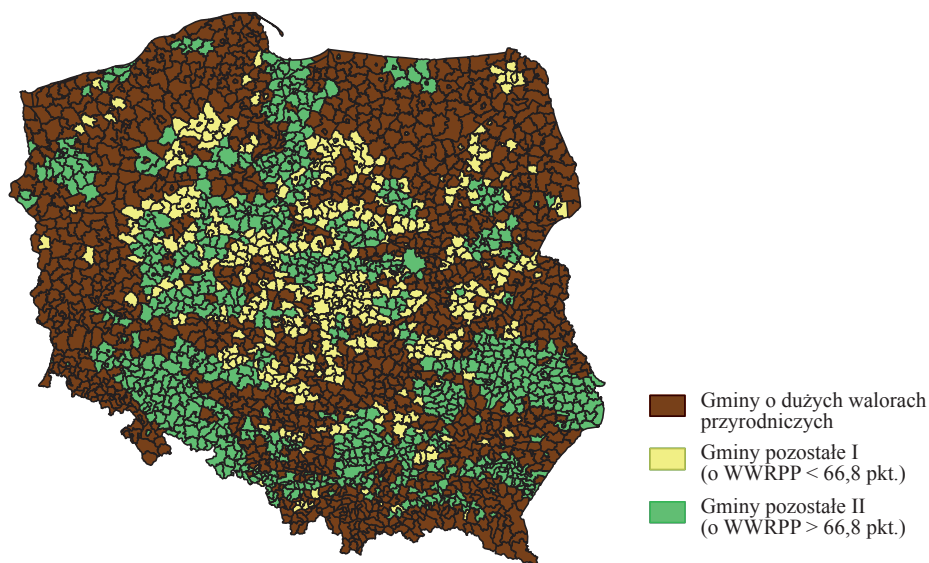
Przeciętny wskaźnik cenneści przyrodniczo-turystycznej (WCPT), udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych oraz udział lasów i wód w powierzchni ogółem w gminach o dużych walorach przyrodniczych oraz pozostałych I i II w Polsce

Gminy	WCPT (%)	Udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych (%)	Udział lasów w powierzchni ogółem (%)	Udział wód w powierzchni ogółem (%)
O dużych walorach przyrodniczych	49,4	33,6	38,1	2,9
Pozostałe I	27,5	18,1	18,6	1,6
Pozostałe II	22,4	14,0	13,6	1,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IUNG-PIB.

⁶ Wskaźnik WWRPP uwzględnia czynniki wpływające na jakość przyrodniczych warunków gospodarowania takich jak: jakość gleb, warunki wodne, rzeźba terenu oraz agroklimat. Każdemu z nich przypisano wagę proporcjonalną do jego wpływu na plon roślin uprawnych. Wskaźnik WWRPP obliczany jako suma tych czynników, maksymalnie może osiągać 120 pkt. (Jadczyński i in., 2013).

⁷ Za gospodarstwa z intensywną organizacją produkcji uznano te, które w 2015 roku przekroczyły wartość progową co najmniej jednego z trzech wydzielonych wskaźników techniczno-organizacyjnych (obsada zwierząt równa bądź większa od 1,0 LU na 1 ha użytków rolnych, udział upraw trwałych w użytkach rolnych równy bądź większy od 37,2%, udział upraw ogrodniczych w użytkach rolnych równy bądź większy od 17,4%). Metodę wydzielania gospodarstw z intensywną organizacją produkcji szczegółowo opisano w opracowaniu pt. *Description and results of the fine – tuning procedure's application in Poland* (Józwiak, Kagan i Zieliński, 2017) oraz *Aktualizacja metody wyznaczania gospodarstw i obszarów o ekstensywnej produkcji rolnej w ramach HNV wraz z obszarami charakterystycznymi dla HNV (wariant II)* (Zieliński, Sobierajewska i Kagan, 2017).

Mapa 1. Rozkład gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz gmin pozostałych I i II w Polsce.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IUNG-PIB.

W celu oceny funkcjonowania wyodrębnionych grup gospodarstw analizie poddano:

1) potencjał produkcyjny:

- powierzchnię użytków rolnych wyrażoną w ha, na którą składają się: ziemia własna, ziemia dzierżawiona na jeden rok lub dłużej, ziemia użytkowana na zasadzie udziału w zbiorze z właścicielem, a także ugory i odłogi;
- wskaźnik bonitacji gleb własnych (pkt.);
- udział gospodarstw położonych na terenach ONW (%);
- nakłady pracy ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, obejmujące całkowite nakłady pracy ludzkiej w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego określone w godzinach;
- średnią wartość kapitału w przeliczeniu na 1 AWU (*Annual Work Unit*) (tys. zł/AWU);

2) organizację produkcji:

- udział gruntów ornych w użytkach rolnych (%);
- udział zbóż w gruntach ornych (%);
- udział pszenicy w zasiewach zbóż (%);
- udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych (%);
- obsadę zwierząt wyrażoną w sztukach przeliczeniowych na 1 ha gruntów ornych (LU/ha GO);

3) strukturę produkcji ogółem, intensywność produkcji, produktywność, sytuację ekonomiczną oraz możliwości inwestycyjne:

- strukturę produkcji ogółem w gospodarstwie rolnym ustalono jako udział produkcji roślinnej, zwierzęcej i pozostałej w produkcji ogółem (%);
- koszty ogółem, w tym koszty bezpośrednie, ogólnogospodarcze, amortyzację i czynników zewnętrznych w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (tys. zł/ha UR);
- produktywność ziemi (tys. zł/ha UR) ustaloną jako relacja wartości produkcji ogółem w gospodarstwie do powierzchni użytków rolnych;
- produktywność kapitału (%) ustaloną jako relacja wartości produkcji ogółem w gospodarstwie do średniej wartości kapitału;
- produktywność pracy (tys. zł/AWU) ustaloną jako relacja wartości produkcji ogółem do liczby osób pełnozatrudnionych;
- dochód z gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 FWU (*Family Work Unit*) (tys. zł)⁸;
- udział dopłat operacyjnych w dochodzie z gospodarstwa rolnego (%);
- stopę inwestycji netto (%) określoną jako relacja inwestycji netto do amortyzacji.

Struktura analizowanych gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz gospodarstw z gmin pozostałych I i II

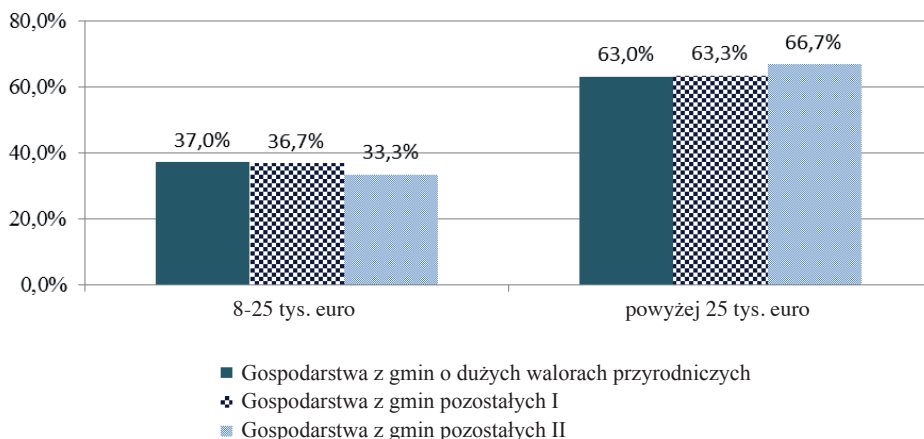
Analizę struktury gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz z gmin pozostałych I i II sporządzono według wielkości ekonomicznej wyrażonej w tys. euro SO (Standard Output) i typu rolniczego (type of farming – TF 8).

W gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz z gmin pozostałych I rozkład struktury procentowej gospodarstw według posiadanej wielkości ekonomicznej wyrażonej w tys. euro SO był niemal identyczny (rys. 1). W obu przypadkach mniejszy udział miały gospodarstwa o wielkości ekonomicznej do 25 tys. euro SO, bo odpowiednio 37,0 i 36,7% ogółu gospodarstw. Nieco mniejszy udział gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 25 tys. euro SO miały natomiast gospodarstwa z gmin pozostałych II (33,3%).

Ustalono, że większość gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz gospodarstw z gmin pozostałych I to te z chowem zwierząt trawożernych ogółem⁹ oraz produkcją wielostronną (rys. 2). W ich przypadku mniejszy był natomiast udział gospodarstw z uprawami polowymi. W gospodarstwach pozostałych II sytuacja ta była zgoła inna. W gospodarstwach tych dominowały bowiem gospodarstwa z uprawami polowymi, z kolei mniejszy udział miały te z produkcją wielostronną i chowem zwierząt trawożernych ogółem. Znikomy był natomiast udział gospodarstw z uprawami ogrodniczymi, trwałymi i chowem zwierząt ziarnożernych w trzech analizowanych grupach gospodarstw.

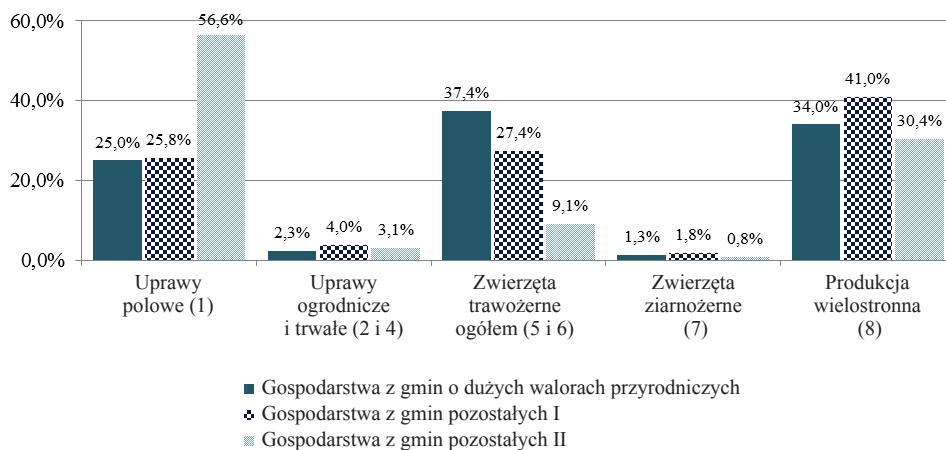
⁸ W analizie ustalono, czy gospodarstwa te pod względem dochodu w przeliczeniu na 1 FWU i dochodu bez dopłat operacyjnych w przeliczeniu na 1 AWU istotnie statystycznie różniły się między sobą. W celu zbadania istotności różnic wykorzystano test nieparametryczny U Manna–Whitneya. Test ten wykorzystano, gdyż rozkład porównywanych zmiennych odbiegał od rozkładu normalnego (test Shapiro–Wilka dla $p < \alpha = 0,05$) (Stanisz, 2007a; 2007b).

⁹ Dotyczy krów mlecznych i pozostałych zwierząt trawożernych.

Rys. 1. Struktura procentowa analizowanych gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz gospodarstw z gmin pozostałych I i II w 2015 r. według posiadanej wielkości ekonomicznej (tys. euro SO).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Polskiego FADN za 2015 r.

Rys. 2. Struktura procentowa analizowanych gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych oraz gospodarstw z gmin pozostałych I i II w 2015 r. według posiadanego typu rolniczego (TF8).

Źródło: jak na rys. 1.

Wyniki badań

Analiza gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych na tle gospodarstw z gmin pozostałych I i II wskazała na różnice w posiadanym potencjale produkcyjnym, aczkolwiek kierunek tych różnic był inny (tab. 2). W gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych powierzchnia użytków rolnych była większa o 22,3% niż w gospodarstwach z gmin pozostałych I. Miały one też mniejsze o 20% nakłady pracy w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych i większą o 8,0% średnią wartość kapitału w przeliczeniu na 1 AWU. Odmienny kierunek tych różnic wystąpił natomiast w porównaniu gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych z tymi z gmin pozostałych II. Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych dysponowały bowiem mniejszą o 7,2% powierzchnią użytków rolnych, ponosiły większe o 10,1% nakłady pracy w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych oraz miały mniejszą o 10,9% średnią wartość kapitału w przeliczeniu na 1 AWU.

Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych i z gmin pozostałych I w porównaniu z gospodarstwami z gmin pozostałych II miały zdecydowanie gorszą jakość posiadanej ziemi (tab. 2). W ich przypadku wskaźnik bonitacji gleb własnych wyniósł odpowiednio 0,6 i 0,7 oraz był odpowiednio o 45,5 i 36,4% mniejszy od wskaźnika bonitacji gleb w gospodarstwach z gmin pozostałych II. Co więcej, był on również odpowiednio o 25,0 i 12,5% mniejszy od średniej krajowej (0,8)¹⁰. Relacja ta znalazła potwierdzenie w udziale gospodarstw położonych na terenach ONW. W gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i z gmin pozostałych I ich udział wyniósł bowiem odpowiednio 83,6 i 85,3%, podczas gdy w gospodarstwach z gmin pozostałych II – 12,8%.

Tabela 2

Potencjał produkcyjny analizowanych gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych i gospodarstw z gmin pozostałych I i II w 2015 r.

Wyszczególnienie	J.m.	Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych	Gospodarstwa z gmin pozostałych	
			I	II
Powierzchnia UR	ha	38,9	31,8	41,9
Nakłady pracy ogółem w przeliczeniu na 1 ha UR	godz./ha UR	98,1	122,7	89,1
Średnia wartość kapitału w przeliczeniu na 1 AWU	tys.zł /AWU	299,0	276,8	335,7
Wskaźnik bonitacji gleb własnych	pkt.	0,6	0,7	1,1
Udział gospodarstw położonych na terenach ONW	%	83,6	85,3	12,8

Źródło: jak na rys. 1.

¹⁰ Według Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce przeciętny wskaźnik bonitacji gleb wynosi 0,8 (GUS, 2012).

Z porównania organizacji produkcji wynika, że w gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych wyraźnie mniejszy udział w użytkach rolnych miały grunty orne, a w strukturze gruntów orných nieznacznie mniejszy udział miały zboża niż w gospodarstwach z gmin pozostałych. Poza tym gorsze warunki glebowe sprawiły, że gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych i z gmin pozostałych I w porównaniu z gospodarstwami z gmin pozostałych II miały zdecydowanie mniejszy udział pszenicy w strukturze powierzchni uprawianych zbóż (tab. 3).

Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych miały większy udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych (tab. 3). Inaczej było w przypadku obsady zwierząt liczonej w jednostkach przeliczeniowych (LU) na 1 ha gruntów orných. W tym przypadku obsada zwierząt w gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych była bowiem identyczna jak w gospodarstwach z gmin pozostałych I, choć zdecydowanie większa niż w gospodarstwach z gmin pozostałych II. Jest to uzasadnione, gdyż niska jakość gleb w gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i pozostałych I częściej skłania rolników do zakładania trwałych użytków zielonych i chowu zwierząt żywionych paszami objętościowymi. W rezultacie gospodarstwa te stosują w większym zakresie odzwierzęce nawozy naturalne, które są w stanie poprawić urodzajność gleb.

Tabela 3

Wybrane charakterystyki organizacji produkcji w analizowanych gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i w gospodarstwach z gmin pozostałych I i II w 2015 r.

Wyszczególnienie	J.m.	Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych	Gospodarstwa z gmin pozostałych	
			I	II
Udział gruntów orných w użytkach rolnych, w tym:		76,3	87,8	93,1
- udział zbóż w gruntach orných, w tym:	%	63,7	66,5	64,1
- udział pszenicy w strukturze zbóż		28,9	22,6	56,5
Udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych	%	22,4	11,3	5,1
Obsada zwierząt na 1 ha gruntów orných	LU	0,7	0,7	0,3

Źródło: jak na rys. 1.

W przypadku gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych i pozostałych I udział produkcji zwierzęcej w produkcji ogółem wyniósł odpowiednio 47,8 i 43,4%, a roślinnej odpowiednio 50,9 i 55,8%. Zdecydowanie odmienną strukturą produkcji charakteryzowały się gospodarstwa z gmin pozostałych II. W ich przypadku udział produkcji roślinnej w produkcji ogółem wyniósł bowiem 78,8%, a zwierzęcej – 20,2% (tab. 4).

Tabela 4

Struktura produkcji ogółem w analizowanych gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i w gospodarstwach z gmin pozostałych I i II w 2015 r.

Wyszczególnienie	J.m.	Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych	Gospodarstwa z gmin pozostałych	
			I	II
Udział produkcji zwierzęcej w produkcji ogółem	%	47,8	43,4	20,2
Udział produkcji roślinnej w produkcji ogółem	%	50,9	55,8	78,8
Udział produkcji pozostałej w produkcji ogółem	%	1,3	0,8	1,0

Źródło: jak na rys. 1.

Na podstawie danych z tabeli 5 można stwierdzić, że w gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych wystąpiła mniejsza intensywność produkcji. W gospodarstwach tych poniesiono mniejsze o 17,1% koszty ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych niż w gospodarstwach z gmin pozostałych. Dotyczyło to wszystkich podstawowych kategorii kosztów, tj. bezpośrednich, ogólnogospodarczych, amortyzacji i czynników zewnętrznych.

Tabela 5

Intensywność produkcji w analizowanych gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i gospodarstwach z gmin pozostałych I i II w 2015 r.

Wyszczególnienie	J.m.	Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych	Gospodarstwa z gmin pozostałych	
			I	II
Koszty ogółem, w tym:	tys. zł/ha	3,4	4,1	4,1
- koszty bezpośrednie	tys. zł/ha	1,7	2,1	2,1
- koszty ogólnogospodarcze	tys. zł/ha	0,8	0,9	0,9
- amortyzacja	tys. zł/ha	0,7	0,8	0,8
- koszty czynników zewnętrznych	tys. zł/ha	0,2	0,3	0,3

Źródło: jak na rys. 1.

Ważnym kryterium oceny analizowanych gospodarstw rolnych jest również produktywność czynników produkcji. Okazało się, że gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych w porównaniu z gospodarstwami z gmin pozostałych I miały mniejszą o 13,3% produktywność ziemi. Odwrotna sytuacja wystąpiła natomiast w przypadku produktywności pracy i kapitału. Okazało się bowiem, że pod tym względem gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych miały przewagę wynoszącą odpowiednio 9,1% i 0,3 pkt. proc. Zdecydowanie gorzej w od-

niesieniu do produktywności czynników produkcji wyglądała natomiast sytuacja gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych wobec tych z gmin pozostałych II. W tym przypadku te pierwsze miały mniejszą produktywność ziemi, pracy i kapitału odpowiednio o 20,4, 26,9% oraz 6,2 pkt. proc. (tab. 6).

Tabela 6

Produktywność czynników produkcji w analizowanych gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i w gospodarstwach z gmin pozostałych I i II w 2015 r.

Wyszczególnienie	J.m.	Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych	Gospodarstwa z gmin pozostałych	
			I	II
Produktywność ziemi	tys. zł/ha	3,9	4,5	4,9
Produktywność pracy	tys. zł/AWU	85,5	78,4	117,0
Produktywność kapitału	%	28,6	28,3	34,8

Źródło: jak na rys. 1.

Przedstawione wyżej różnice charakteryzujące analizowane grupy gospodarstw są ważnymi przyczynami różnic w ich dochodach w przeliczeniu na 1 FWU. Dochód w przeliczeniu na 1 FWU w gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych był o 14,7% większy niż w gospodarstwach z gmin pozostałych I i o 32,2% mniejszy niż w gospodarstwach z gmin pozostałych II (tab. 7). W obydwu przypadkach różnica ta była istotna statystycznie. Uwagę zwraca również fakt, że w gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i z gmin pozostałych I na tle gospodarstw z gmin pozostałych II dochód ten zrealizowany był w większym stopniu dzięki uzyskanym dopłatom do działalności operacyjnej. W gospodarstwach tych udział dopłat operacyjnych w dochodzie wyniósł bowiem odpowiednio 73,6, 74,4 i 59,1%.

W gospodarstwach z gmin o dużych walorach przyrodniczych i z gmin pozostałych II dochód w przeliczeniu na 1 FWU zapewniał opłatę pracy własnej właściciela i członków jego rodziny na poziomie parytetowym odpowiadającym średniej rocznej płacy netto w gospodarce narodowej¹¹. W gospodarstwach tych dochód w przeliczeniu na 1 FWU był bowiem większy odpowiednio o 7,4 i 58,3% od dochodu parytetowego. Odwrotny kierunek tej różnicy wystąpił natomiast w gospodarstwach z gmin pozostałych I, gdzie dochód ten był mniejszy o 6,4% od dochodu parytetowego.

Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych wykazywały się na tyle dużą aktywnością inwestycyjną, że charakteryzowała je dodatnia stopa inwestycji netto, która wyniosła 8,8% (tab. 7). Była ona jednak zdecydowanie mniejsza niż w gospodarstwach z gmin pozostałych II, gdzie wyniosła 33,9%. W złej sytuacji pod tym względem były natomiast gospodarstwa z gmin pozostałych I, w których wystąpiła ujemna stopa inwestycji netto (-12,3%).

¹¹ W 2015 roku przeciętne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej wyniosło 31,2 tys. zł (Żekało, Abramczuk, Czułowska i Jabłoński, 2016).

Tabela 7

Sytuacja ekonomiczna, udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa rolnego oraz możliwości rozwojowe analizowanych gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych i gospodarstw z gmin pozostałych I i II w 2015 r.

Wyszczególnienie	J.m.	Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych	Gospodarstwa z gmin pozostałych	
			I	II
Dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na 1 FWU	tys. zł	33,5	29,2	49,4
Udział dopłat operacyjnych w dochodzie z gospodarstwa	%	73,6	74,4	59,1
Stopa inwestycji netto	%	8,0	-12,3	33,9

Źródło: jak na rys. 1.

Podsumowanie i wnioski

Biorąc pod uwagę dotychczasowe ustalenia Komisji Europejskiej dotyczące potrzeby wzmocnienia w następnej unijnej perspektywie finansowej (WPR po 2020 r.) roli sektora rolnictwa w ochronie różnorodności biologicznej, w opracowaniu dokonano analizy porównawczej gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych na tle gospodarstw z gmin pozostałych. Analizą objęto trzy grupy gospodarstw rolnych, które prowadziły rachunkowość dla Polskiego FADN w 2015 roku. Pierwszą grupę stanowiły gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych o wskaźniku cenności przyrodniczo-turystycznej (WCPT) równym bądź większym od średniej krajowej (35,6%). Z kolei druga grupa to gospodarstwa z gmin pozostałych o gorszych przyrodniczych warunkach gospodarowania, tj. o wskaźniku waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP) mniejszym od średniej krajowej (66,8 pkt.) (gospodarstwa z gmin pozostałych I), natomiast trzecia to gospodarstwa z gmin pozostałych o WWRPP równym bądź większym od średniej krajowej (gospodarstwa z gmin pozostałych II). W analizie porównawczej wzięto pod uwagę potencjał produkcyjny gospodarstw, organizację produkcji, intensywność produkcji, produktywności czynników produkcji, dochód z gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na 1 FWU, udział dopłat w dochodzie z gospodarstwa rolnego oraz stopę inwestycji netto.

Na podstawie przeprowadzonej analizy ustalono, że:

- Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych na tle gospodarstw z gmin pozostałych I cechują się większą powierzchnią użytków rolnych i nieco gorszą ich jakością. Ponoszą mniejsze nakłady pracy ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych oraz charakteryzują się większą średnią wartością kapitału w przeliczeniu na 1 AWU. Gospodarstwa te ponoszą nadto mniejsze koszty, mają niższą produktywność ziemi, ale wyższą produktywność pracy i kapitału. Osiągają istotnie wyższy dochód w przeliczeniu na 1 FWU i jest on na tyle

duży, że zapewnia opłatę pracy własnej właściciela i członków jego rodziny na poziomie ponadparytetowym. Poza tym gospodarstwa te cechuje dodatnia stopa inwestycji netto, podczas gdy w gospodarstwach będących punktem odniesienia jest ona ujemna.

- Gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych na tle gospodarstw z gmin pozostałych II cechuje mniejsza powierzchnia UR i zdecydowanie gorsza ich jakość. Ponoszą większe nakłady pracy ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych oraz mają mniejszą średnią wartość kapitału w przeliczeniu na 1 AWU. Ponoszą mniejsze koszty oraz osiągają gorsze produktywności podstawowych czynników produkcji. Ponadto mają zdecydowanie niższy dochód w przeliczeniu na 1 FWU, a różnica ta jest na tyle duża, że jest istotna statystycznie. Mimo że mają dodatnią stopę inwestycji netto, to skala tych inwestycji jest wyraźnie niższa, niż w gospodarstwach służących do porównań.

Przeprowadzona analiza wykazała, że gospodarstwa z gmin o dużych walorach przyrodniczych mimo utrudnień wpływających negatywnie na ich sytuację ekonomiczną, zapewniają opłatę pracy własnej właściciela i członków jego rodziny na poziomie ponadparytetowym i widzą dla siebie możliwości dalszego rozwoju. Należy jednak zaakcentować, że możliwości te są zdecydowanie mniejsze niż w gospodarstwach z gmin o przyrodniczych warunkach gospodarowania na poziomie co najmniej średnich dla Polski. Trzeba również dodać, że Polski FADN gromadzi dane rachunkowe z gospodarstw silniejszych ekonomicznie na tle gospodarstw ogółem w Polsce. Należy zatem przypuszczać, że przedstawione możliwości rozwojowe gospodarstw z gmin o dużych walorach przyrodniczych odwzorowują możliwości rozwojowe jedynie gospodarstw o dużym potencjale produkcyjnym. W przypadku gospodarstw o mniejszym potencjale produkcyjnym, które z reguły służą ich kierownikom jako dodatkowe źródło dochodu (gospodarstwa pomocnicze), możliwości te są zapewne jeszcze bardziej ograniczone.

Literatura

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa.
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory.
- Habuda, A. (2017). *Obszary Natura 2000 w prawie polskim, czeskim i słowackim. Analiza porównawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Jadczyzsyn, J., Kopiński, J., Kuś, J., Łopatka, A., Madej, A., Matyka, M., Musiał, W., Siebielec, G. (2013). *Rolnictwo na obszarach specyficznych. Powszechny Spis Rolny 2010*. Warszawa: GUS.
- Jadczyzsyn, J., Brzezińska, K., Feledyn-Szewczyk, B., Horabik, D., Józwiak, W., Kagan, A., Krogulec, J., Kujawa, K., Piórkowski, H., Sobierajewska, J., Stalenga, J., Zieliński, M. (2018). *Wyznaczenie potencjalnych obszarów HNV Farmland w oparciu o rozszerzony zakres komponentów środowiska przyrodniczego i obszary ekstensywnej produkcji rolnej*. Prezentacja dla MRiRW, MRiRW, Warszawa, 24.01.2018 r.
- Józwiak, W., Kagan, A., Zieliński, M. (2017). *Description and results of the fine-tuning procedure's application in Poland*. Raport IERiGŻ-PIB dla Komisji Europejskiej, luty 2017 r.
- Komisja Europejska (2017). Biuletyn o przyrodzie i różnorodności biologicznej. Natura 2000. Nr 42, lipiec 2017.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomicznego – Społecznego i Komitetu Regionów pt. Przyszłość rolnictwa i produkcji żywności, Komisja Europejska, Bruksela, 29.11.2017 r. COM(2017) 713 final.
- Łopatka, A., Koza, P., Siebielec, G. (2017). *Propozycja metodyki wydzieleń zasięgów obszarów ONW typ specyficzny wg tzw. kryteriów krajowych*. Ekspertyza dla MRiRW, styczeń 2017 r.
- GUS (2012). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*. Warszawa: GUS.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005.
- The future of food & farming. Protecting the environment & tackling climate change*. Fact Sheet. CAP and the environment. Komisja Europejska, 29.11.2017 r.
- Stanisz, A. (2007a). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. T. 2. *Modele liniowe i nieliniowe*. Kraków: Statsoft.
- Stanisz, A. (2007b). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. T. 3. *Analizy wielowymiarowe*. Kraków: Statsoft.
- Wäckers, F. (2017). *Increasing biodiversity and profitability*. Prezentacja z konferencji „The 2017 EU Agricultural Outlook”. Komisja Europejska, Bruksela, 18-19 grudnia 2017 r.
- Zieliński, M., Sobierajewska, J., Kagan, A. (2017). *Aktualizacja metody wyznaczania gospodarstw i obszarów o ekstensywnej produkcji rolnej w ramach HNV wraz z obszarami charakterystycznymi dla HNV (wariant II)*. Ekspertyza IERiGŻ-PIB dla MRiRW, wrzesień 2017.
- Ziętara, W., Adamski, M. (2017). Konkurencyjność polskich gospodarstw mlecznych i z chowem bydła rzeźnego na tle analogicznych gospodarstw z wybranych krajów. W: W. Józwiak (red.), *Przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne wobec zmian klimatu i polityki rolnej (3) Program Wieloletni 2015-2019*, nr 51 (s. 77-125). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Żekało, M., Abramczuk, Ł., Czułowska, M., Jabłoński, K. (2016). *Produkcja, koszty i dochody z wybranych produktów rolniczych w latach 2014-2015*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

Dane Eurostatu: www.ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/t2020_rn130.

Dane Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB w Puławach (data dostępu: 17.03.2017 r.).

Dane Polskiego FADN: www.fadn.pl.

FUNCTIONING OF FARMS FROM AREAS OF HIGH NATURAL VALUES AT THE BACKGROUND OF OTHER FARMS

Abstract

The paper aims at assessment of functioning of farms from gminas (municipalities) of high natural values at the background of farms from other gminas in Poland. The gminas for which the Natural and Tourism Value Index (NTVA), established by the Institute of Soil Science and Plant Cultivation – State Research Institute, amounted to at least 35.6% out of 100% possible to be achieved were considered as gminas of high natural values. The comparative analysis took into account the production potential of farms, production organization, costs incurred, productivity of factors of production, farm income per 1 FWU, share of operating subsidies in farm income and the net investment rate. The analysis was carried out using the data of farms keeping accounting for the Polish FADN in 2015 and data of the Institute of Soil Science and Plant Cultivation – State Research Institute. It was recognized that farms from areas of high natural values and keeping accounting for the Polish FADN in 2015, for instance, provided payment for the owner's and his family members' labour costs at above the parity level and saw possibilities for further development for themselves.

Keywords: farm, natural value, CAP post-2020, farm income, net investment rate.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.09.2018.